

Осадча Ю.В. Японська література: Хрестоматія. Том I (VII-XIII ст.) / Упорядники Бондаренко І.П., Осадча Ю.В. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – 562 с. 3. Бондаренко І.П. Розкоші і злидні японської поезії: японська класична поезія в контексті світової та української літератури. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – 555 с. 4. Бондаренко І.П. Антологія японської поезії. Хайку XVII – XX століть /

Пер. І.Бондаренка. – К.: Дніпро, 2002. – 368 с. 5. Іванюк Б.П. Жанрологічний словник. – Чернівці: Рута, 2001. – 91 с. 6. [http://en.wikipedia.org/wiki/Hyakunin_Isshu]. 7. [http://www.bdpu.org/scientific_published/akt_prob_l_sl_filol-11/113.doc]. 8. [http://en.wikipedia.org/wiki/Haiku].

Надійшла до редколегії 04.10.10

М. Величко, асп.

ПАНЕГІРИК У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ АНТИЧНІЙ ТА АРАБСЬКІЙ СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРНИХ ТРАДИЦІЯХ

Проведено аналіз жанру панегирика в європейській та арабській літературах, визначено особливості використання поетичних засобів залежно від усталених традицій та історичної епохи.

Проведен анализ жанра панегирика в европейской и арабской литературах, определены особенности использования поэтических средств в зависимости от устоявшихся традиций и исторической эпохи.

This article analyzes the peculiarities of the literary panegyric genre in the European and Arabic traditions.

Останнім часом зростає інтерес наукової спільноти до арабістичних студій. Особливо актуальним видається порівняльний аналіз літературних традицій Сходу та Заходу як самобутніх, унікальних культур, які в той же час мають багато спільних рис у становленні і розвитку поетичних жанрів. У європейській традиції панегирик досяг вершини свого розквіту ще в добу античності, на території Древньої Греції та Риму. В арабській літературі панегирик, або мадх (арабський термін-відповідник), є досить старим жанром, який склався ще у доісламський період становлення арабської літератури. Тому саме ці дві історичні епохи, різні за хронологією, але рівні за силою таланту їх представників, стали об'єктом нашого дослідження.

Греки були першим народом, який дав людству філософію. На Стародавньому Сході наука всіх наук – філософія – ще не відокремилася від суміжних ідеологічних форм – релігії, науки та мистецтва. Лише давні греки зробили цей сміливий крок. Великий вплив на розвиток науки й поезії мали твори Платона та Аристотеля.

Гомерівські поеми лише віддалено нагадували жанр панегирика, не були присвячені певній особі, але героїчні битви, прославляння військових подвигів людей і богів Олімпу стали першими панегиричними мотивами в поезії, що потім протягом тисячоліть наслідувалися поетами Європи.

Авторська форма поезії довгий час ще залишалася пісенною, в тому числі й поезія стародавніх греків. Засновник ямбічної системи Архілон (VII ст. до н.е.) та лірик Симонід Кеоський (556-468 рр. до н.е.) ще в однаковій мірі вважалися як поетами, так і музикантами. Згодом, відокремлюючись від "того, що співалося", поезія довгий час виступає як єдина форма мистецтва слова. Усі провідні жанри античності, Середньовіччя і навіть епохи Відродження та класицизму (епічні поеми, трагедії, комедії, лірика) – це тексти, написані у віршованій або у близькій до віршованої формі. Відокремлення віршів із поезії відбулося за доби Відродження, а у слов'янських літературах термін "поезія" на позначення віршованої форми входить вжиток з кінця XVIII ст.

Грецька філософія й література розвивалися до III-II ст. до н.е., до підкорення греків Римом. З моменту завоювання Греції Римською імперією всі науки та література країни занепадають. У той же час стрімко розвивається римська література, яка бере за зразок еллінські твори.

У панегириках грецькі та римські поети прославляли імператора чи героя, їх подвиги, милосердя, щедрість. Але у Греції та Римі такий жанр мав значно менше поширення, оскільки поетами часто були самі патриції та вельможі, у яких не було потреби прославляти монарха чи сюзерена.

Найбільшого розквіту панегирик досяг за доби імперії, або "віку Августа". Цей період називається золотим віком римської літератури. Причина такого піднесення – поява нової форми управління державою: принципат (сенат). Правителем імперії проголосили Октавіана і назвали Августом (близьким до бога). До цього часу, у період громадянської війни, панегириків не писали, під час занепаду держави цей жанр також не користувався попитом.

Панегиричні твори писали такі поети як Вергілій, Гораций, Овідій. Їх панегирики прославляли Августа і державу, битви, у яких Август переміг, але написані вони не за певним каноном, а віршами, їх поетичні засоби не наслідуються так чітко, як ми це простежуємо у творах арабських поетів.

Вергілій для прославляння імператора Августа використовує не малу поетичну форму – вірш-панегирик – , а велику форму – поему. В "Енеїді" наявна величезна кількість міфів і міфологічних образів. Деякі художні засоби Вергілій запозичив у Гомера: двоплановість, поширені порівняння, протиставлення. У поемі Вергілій налічується 120 порівнянь, у тому числі й запозичених: Меркурій порівнюється з чайкою, град стріл – з хмарою, Енея автор порівнює з могутнім звіром, його краса порівнюється з Аполлоном:

...Та серед усіх сам Еней найпишніший...

Мов Аполлон, що додому з зимівлі з-над Ксанту вертає... [7, с.604]

У "бойових" епізодах порівняння підкреслюють звичайну для героїв жорстокість:

Трупами ціле поле так вождь засіває дарданський
В шалі своєму, мов струмінь гірський, мов та чорна буря! [7, с.605]

Панегирики Горация відрізняються від панегиричних тем Вергілія тим, що вони позбавлені пафосних висловів, містять гіперболи, порівняння, епітети, які підкреслюють аристократичне походження Августа. Похвали, які поет розсилає імператору в офіційних одах-панегириках, настільки улесливі, що Август стає рівним міфологічним богам і героям:

Юпітер – вірим, чуючи грім його, -
На небі править. Тут – буде Август нам
За бога сущого, як тільки
Персів жорстоких здолає і бритів [7, с.626].

В українській літературі панегирик з'явився наприкінці XVI ст. ("Просфонема", 1591). Серед видатних поетів-панегиристів ми можемо назвати Григорія Бутовича, Івана Величковського, Феофана Прокоповича. Після доби бароко цей жанр занепадає, проте він знайшов для себе сприятливий мікроклімат у Росії, а потім у СРСР (від М. Ломоносова і до В. Маяковського).

© Величко М., 2011

Стародавня усна ліро-епічна традиція арабів пов'язана з обрядово-магічною практикою бедуйських племен, в яких поет займав центральне місце: йому приписувалася здатність творити магічні заклинання, знаходити у пустелі джерела води; поет був "історіографом племені, захисником його честі в міжплеменних зібраннях, хранителем законів і обрядів" [6, с.125]. Кожен воїн, який вступав у поєдинок з ворогом, виголошував "богатирське звеличення" – вірш, у якому хвалив свою хоробрість та інші бедуйські чесноти, проклинав ворога, а його супротивник відповідав йому тим же, часто зберігаючи той самий поетичний розмір і риму.

Ці звеличення, а також оплакування – траурні пісні – в яких родичі, головним чином жінки, оплакували загиблого воїна, перелічуючи його перемоги і закликаючи до помсти, були, напевне, найдавнішими поетичними жанрами.

З VII ст., після прийняття ісламу й утворення Арабського халіфату стрімко розвивається поетична творчість, і особливо такий жанр як мадх (панегірик). Особливості мадха вивчали Кудам Ібн Джафар, Ібн Рашик, Ібн Кутайба, Р. Блашер, І.Ю. Крачковський, А. Перес.

Зокрема Кудам Ібн Джафар, середньовічний арабський літературознавець, писав, що у панегірику повинні возвеличуватися лише моральні якості людини, оскільки саме вони й роблять їй честь. Не можна оспівувати фізичні якості або аристократичне походження людини, досягнення її предків, оскільки особистої заслуги у цьому немає. Поет повинен оспівувати власну добродішність і вчинки свого мецената. Кудам визначає чотири чесноти, які повинен возвеличувати мадх: розум, хоробрість, справедливість і добродішність.

Панегірик мав бути написаний у залежності від того, ким є та особа, яку оспівують, яка її посада, яким ремеслом займається, який спосіб життя веде – ослий чи кочовий. Вищий ранг панегірика – прославляння царів. Їх необхідно було порівнювати із сонцем, морем, дощем. Поет мав перебільшувати їх якості, не зупиняючись ні перед чим.

У панегіриках на честь державних діячів (міністрів, чиновників) оспівувався їх розум, інтуїція, швидке виконання прийнятих рішень.

Причина суворого канону пояснюється тим, що вся класична поезія залежала від мецената або писалася на замовлення з огляду на соціально-економічні обставини. Стереотипність панегіриків давала можливість зачитувати один і той самий панегірик різним адресатам.

Унаслідок взаємодії арабської культури та культур підкорених народів, особливо персів, змінюється зовнішній вигляд завойовників, їх інтереси й смаки. Ці зміни знаходять своє відображення і в поезії. Різноманітнішими стають художні засоби, більшає фантазії та живою поетичного уявлення.

Представниками "золотого віку" арабської поезії, придворними панегіристами, були такі поети як Башшар, Ібн Бурд і Абу Нувас (перси за походженням). В панегіриках авторів IX ст. важливе значення мали героїчні мотиви. Абу Таммам, грек-християнин, який прийняв іслам, придворний панегірист аббасидських халіфів прославляв могутність арабо-мусульманського війська, його перемоги над візантіянами і оспівував чесноти своїх покровителів – хоробрість і щедрість. У панегірику "Звістку, яку приніс..." описується взяття візантійської фортеці Апорія у 838 р. халіфом аль-Мутаситом, сином Гарун ар-Рашида. Поет використовує традиційні для панегірика поетичні засоби: гіперболу ("Ти зірка всіх халіфів"); ("І Аллаха самого виконавець волі ти..."), порівняння ("Він, як грізний шторм, у здригання привів стан язичницьких дружин...") [6, с.122].

Найвідоміший поет X ст. – аль-Мутанаббі, син бідного мешканця Куфи. Більшість віршів поета – панегірики високопоставленим особам, написані у традиційній формі з використанням арабської поетичної техніки. Аль-Мутанаббі жив при дворі хамданідського еміра Алеппо Сайфа ад-Давла (роки правління – 944-967). За цей час він написав близько 30 панегіричних касид, у яких вихваляв еміра.

Перший бейт (дворядок) касиди – любовний зачин (насиб): "Моє серце палає через того, чиє серце холодне мов камінь, чиє ставлення до мене зранило моє тіло..." [6, с.185]. Читач сприймає насіб як звернення поета до коханої жінки. Однак вже у другому бейті розкривається ім'я особи, до якої звертається поет: "Чому я буду приховувати любов, яка висушила моє тіло, в той час коли численні лицеміри демонструють показну любов до Сайфа ад-Дауля?" [6, с.199].

Аль-Мутанаббі прославляє Сайфа ад-Дауля як монарха-воїна: "Ти взяв на себе обов'язок, який не беруть інші: не давати ворогам сховатися від тебе ні в долині, ні за високою горою..." [6, с.233]. Поет не зупиняється на портретній характеристиці монарха, щоб швидко перейти до важливішої для нього теми, відносно типу "звеличуваній – звеличувач": "О найсправедливіший серед людей, та тільки не у ставленні до мене, з тобою моє прохання, ти мій покровитель і мій суддя" [5, с.385].

Особливість панегіриків аль-Мутанаббі у тому, що він звеличує не лише свого покровителя, а й самого себе: "Я людина, знання якої побачить і сліпий, слово якого почує навіть глухий" [5, с.148].

До середини XIII ст. араби володіли Андалузією (саме так вони називали Іспанію). Найвищою розквіту культура Андалузії досягла у XI-XII ст. У перші роки завоювання андалузська поезія мало чим відрізнялася від поезії східних областей халіфату. У традиційних касидах-панегіриках поети прославляли подвиги арабів-завойовників. Суворе дотримання правил – домінуюча риса всієї арабської поезії. Своєрідність, як індивідуальна, так і регіональна, проявляється лише "всередині" канону, в його жорстких рамках. Тематична і стилістична оригінальність прослідковується в андалузській поезії лише з XI ст., у мові відчувається більше свободи й образності.

Ібн Замрак не лише звеличує одне з найкрасивіших міст Андалузії, але й оспівує еміра, правителя Гренади. Творчість андалузських поетів хоч і була тісно пов'язана з арабською поетичною традицією, але містила багато новацій, зумовлених відмінностями у природі та соціальними умовами життя. Іспанія мала чудові краєвиди, що так контрастували з суворістю аравійської пустелі, прекрасні рукотворні сади, парки, алеї, озера і фонтани. Андалузці прагнули створити на своїй батьківщині рай і досягли неабияких успіхів у цьому. Ібн Хафаджа оспівує свою Андалузію у таких рядках:

فما الفمام الا من الغلط   يا اهل اندلس شدوا رحالكم
الشوب ينسل من اطراف واره   شوب الجزيرة منسولا من الوسط
من جاور الشر لا يا من عواقبه   كيف الحياة مع الحيات في سفظ

О, народ Андалузії, який щасливий ти!
Вода, садів прохолода, ріки і дерева,
Рай земний, лиш ти володієш ним,
Скажи мені: вибирай, – але я вибір зробив

Придворні панегіристи поступово замінюються мандрівними поетами, які свої твори виконували на вулицях і площах міст. Такими мандрівним поетом був Ібн Кузман, який оспівував героїчне минуле, але з'явилося і нове у касиді – звернення до слухачів з проханням про винагороду.

Отже, у процесі дослідження здійснено порівняльний аналіз історичних умов виникнення і становлення жанрів європейського панегірика й арабського мадха, особливостей використання поетичних засобів різними авторами, які жили у різні історичні епохи. Між згадуваними жанрами є багато спільного. Тематика творів – прославляння правителів держав, полководців, міністрів славетних державних діячів; оспівування краси великих міст, природи країни; звеличування народу, воїнів, які отримали перемогу над ворогом, при чому називались реальні події та імена. Структура європейського панегірика і мадха досить чітка, включає вступ (до кого звертається автор), основна частина (розгорнута характеристика героя) та заключна частина, у якій автор прославляє себе як поета, свою діяльність та висміює недругів.

Арабські поети суворо дотримувалися традицій написання творів даного жанру, яка сягала далекого минулого – часів арабів-кочовиків; європейський панегірик, у свою чергу, не визнавав ніяких чітких канонів.

Часто ми зустрічаємо у панегіриках Стародавньої Греції та Риму не чітко визначений вірш, як у арабських поетів, а лише панегіричні мотиви, вплетені у певний сюжет, який може бути навіть описом природи чи життя селян. Європейські поети створювали великі поеми, у яких чітко просліджуються панегіричні мотиви – про-

славляння імператорів, полководців, героїчні подвиги народу; завжди описували небесну красу та божественне походження імператорів.

У жанрі мадха арабські поети, відповідно до усталених традицій, не оспівували фізичні характеристики та походження особи, яку звеличували.

Отже, жанр панегірика в арабській та європейській літературах мають багато спільного, а різниця у їх написанні залежала від існуючих традицій, суспільного положення поета та від вимог суспільної свідомості.

1. Аверинцев С. С. Риторика как подход к обобщению действительности // Поэтика древнегреческой литературы. М., 1981; 2. 'Аскары, ал-Диван ал-ма'ани. Т. 1–2. Каир, 1933; 3. 'Аскары, ал-. Китаб ас-сина'атин. 2-е изд. Каир, 1971; 4. Бади'и, ал-. Ас-Субх ал-мунабб'и 'ан хайсиййат ал-Мутанабб'и. Каир, 1963; 5. Куделин А. Б. Классическая арабо-испанская поэзия (конец X — середина XII в.). М., 1973; 6. Куделин А. Б. Средневековая арабская поэтика (вторая половина VIII–XI век). М., 1983; 7. Пашенко В.І., Пашенко Н.І. Антична література. К; Либідь 2004; 8. Тронский И.М. История античной литературы М; Высшая школа 1983г; 9. Фильштинский И. М. История арабской литературы. V – начало X века. М., 1985; 10. Шидфар Б. Я. Образная система арабской классической литературы (VI—XII вв.). М., 1974; 11. Blachère R. La vie et l'oeuvre du poète-épistolier andalou Ibn Darrag al-Qastalli// Hespéris. T. XVI (1933). P., 99—121; 12. Blachère R. Un Poète du IVe siècle de l'Hégire (X siècle de J.-C.): Abou t-Tayyib al-Motanabbi (Essai d'Histoire littéraire). P., 1935.

Надійшла до редколегії 02.06.10

О. Козоріз, асист., М. Завістовська, студ.

ОСОБЛИВОСТІ САТИРИЧНОГО ЗМАЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ДІЙНОСТІ У РОМАНІ ЛАО ШЕ "ЗАПИСКИ ПРО КОТЯЧЕ МІСТО"

У статті проаналізовано особливості сатиричного змалювання художньої дійсності та літературні прийоми, які Лао Ше використовує у своєму романі "Записки про Котяче місто". Також розглядається вплив європейської літератури на формування творчої манери письменника.

В статье проанализированы особенности сатирического изображения художественной действительности и литературные приёмы, которые Лао Шэ использует в своём романе "Записки о Кошачьем городе". Также рассматривается влияние европейской литературы на формирование творческой манеры писателя.

In the article there have been analyzed special satirical means of describing reality and literary techniques used by Lao She in his novel "Notes on Cat City". Also, great attention is devoted to the influence of European literature to formation of the writer's creation manner.

Художня література – це один із засобів пізнання людини, потужний інструмент впливу на дійсність. Твір, написаний геніальним письменником, відіграє величезну суспільно-політичну, виховну і пізнавальну роль, оскільки віддзеркалює життя в усіх його виявах, формує розум людини, її волю і психіку, її почуття і характер, формує світогляд. На думку Стендаля, художня творчість існує для того, щоб служити народові [8, с.496]. Поки існуюватиме особистість, яка творить, працює, просто живе згідно зі своїм власним розумінням, помиляючись або здійснюючи героїчні вчинки, матиме власні, притаманні саме їй звички, доти письменнику буде про що писати.

Літературна творчість – це складний процес, адже письменник узагальнює різні життєві ситуації, продумує образи і при цьому демонструє своє особисте ставлення до подій чи явищ. Особливу роль у цьому процесі відведено письменникам-сатирикам, які не можуть бути людьми байдужими, бо надто гостро сприймають дійсність. Їх покликання – викривати і засуджувати зло, як би воно не маскувалося, а така діяльність вимагає мужності, сили думки, розвинутого почуття справедливості. Зазвичай вони обирають для змалювання життя сатиру як специфічний засіб художнього відображення дійсності, який розкриває її як щось неправильне та недолуге за допомогою сарказму, іронії, гротеску, алегорії, гіперболи, пародії; як особливо гостру і дошкульну форму комедійної, тобто емоційно-естетичної критики [11, с.307]. Специфіка сатири в тому, що вона розкриває негативні або ганебні явища, здійснюючи це засо-

бами особливого комічного закону, де обурення становить єдність із комічним викриттям, а те, що викривають, показується як нормальне, щоб потім виявити через смішне, що ця норма – тільки видимість, за якою ховається зло [6, с.370].

Особливо бурхливий розвиток сатири у європейській літературі припадає на XVIII–XX ст. Саме в цей період з'являються такі визначні майстри сатиричної літератури, як Рабле, Свифт, Салтиков-Шчедрін, Франс, Булгаков та ін. Саме ці письменники з притаманними їм індивідуальними особливостями створювали тип суспільно-політичної сатири, в якій заперечували соціальну дійсність своєї епохи.

Китайська література також має своїх представників у сатиричному жанрі. Перші твори викривального характеру починають завлятися ще за епохи Тан, особливої популярності набувають памфлети й афоризми. Однією з перших сатиричних спроб можна вважати новелу Шень Цзіцзі "Чарівна подушка", де розвивається даоський мотив "віщого сну", відомий з життя монаха Люй Дунбіня. Головна ідея – це відмова від гонитви за почесними і багатством, від служби імператору, тобто від усіх засад успіху у тогочасному китайському суспільстві. З проповіддю даоських поглядів тут поєднується розвінчання принципу кар'єризму конфуціанців. На тому ж мотиві "сну" будується і новела Лі Гунцзо "Правитель Наньке" – пародія на двір імператора.

Інший вид прози – афоризм – відомий за "Зібранням" Лі Шан-ін, який створив сотні афоризмів, лаконізмом і відточеністю схожих на прислів'я, а гумором – на анекдот.